Місячний Економічний Моніторинг України

№11 (193), листопад 2016 року

Резюме

Тема місяця: Мінімальна заробітна плата

Політика: Українські політики та державні службовці найвищих рангів заповнили електронні декларації, що містять інформацію про всі їхні активи та фінанси. Е-декларування активів було однією із ключових умов Плану дій щодо лібералізації ЄС візового режиму для України.

Реальний сектор: За оперативною оцінкою Держстату реальний ВВП зріс на 1,8% дпр у третьому кварталі 2016 року (завдяки збільшенню внутрішнього попиту).

Енергетичний сектор: Підвищення роздрібних тарифів на електроенергію для непобутових споживачів на 24-26% з початку року викликало позови споживачів до суду.

Сільське господарство: Парламент подовжив мораторій на продаж землі сільськогосподарського призначення до 2018 року.

Зовнішній сектор: Дефіцит поточного рахунку збільшився до 875 млн дол. США у вересні з 451 млн дол. США в серпні, що відображало виплату купону на 505 млн дол. США за Єврооблігаціями 2015 року.

Фіскальна політика: Уряд переглянув оцінки планових доходів та видатків у проекті Державного бюджету на 2017 рік, щоб врахувати стрімке підвищення мінімальної заробітної плати.

Соціальна політика: Уряд не переглянув розмір основних соціальних стандартів у проекті Бюджету, поданому до парламенту на друге читання.

Ринок праці: Середня заробітна плата у вересні зросла на 23,4% дпр до 5358 грн через вищу мінімальну заробітну плату, нижчу ставку ЄСВ та більші оклади працівників бюджетних секторів.

Монетарна політика: Споживча інфляція знову перевищила 10% і сягнула 12,4% дпр у жовтні, що стало наслідком низької статистичної бази та підвищення тарифу на опалення на 52%, що набуло чинності у жовтні.

Обмінний курс: Міжбанківський обмінний курс залишався у вузькому проміжку 25,6-26,0 грн за дол. США у жовтні, а його коливання були невеликими.

Державний борг: Внутрішні державні запозичення знизились передусім через брак попиту на ОВДП.

Тема місяця: Мінімальна заробітна плата

Мінімальна заробітна плата: ризики та можливості

Олександра Бетлій

26 жовтня уряд анонсував рішення подвоїти розмір мінімальної заробітної плати до 3200 грн з 1 січня 2017 року (з 1600 грн, які будуть чинними у грудні 2016 року). Це рішення було включено в проект Державного бюджету на 2017 рік, який було подано на друге читання до парламенту. Підвищення мінімальної заробітної плати до повного розміру прожиткового мінімуму, детінізація заробітних плат та перехоплення ініціативи в опозиції є основними причинами такого підвищення. В цілому, Міністерство Фінансів не планує збільшення бюджетного дефіциту внаслідок підвищення мінімальної заробітної плати. Водночас такий крок може вплинути на макроекономічні показники. Крім того, міжнародний досвід свідчить про те, що вплив стрімкого підвищення мінімальної заробітної плати може бути різностороннім.

Можливі причини. Названо дві офіційні причини подвоєння розміру мінімальної заробітної плати. По-перше, Прем'єр-міністр пояснив це рішення потребою підвищити розмір оплати праці понад реальний прожитковий мінімуму. За розрахунками Міністерства соціальної політики вартість мінімального прожиткового кошику становила близько 3200 грн у серпні порівняно із розміром прожиткового мінімуму у 1600 грн, що передбачено у проекті Бюджету на 2017 рік. Іншою причиною стало бажання підштовхнути детінізацію заробітної плати. Зокрема, окремі роботодавці сплачують офіційно лише мінімальну заробітну плату своїм працівникам, а решту сплачують неформально без сплати ПДФО та ЄСВ. Політичні причини такого кроку також ймовірні. Запропоноване підвищення мінімальної заробітної плати відповідає пропозиціям опозиційних сил в парламенті, і низька мінімальна заробітна плата була однією з улюблених тем критик влади опозицією.

Бюджетні сектори. Підвищення мінімальної заробітної плати вимагає збільшення видатків Державного та місцевих бюджетів на оплату праці в державному управлінні та інших бюджетних секторах. Для стримання темпів зростання заробітних плат в цих секторах уряд збирається визначити оклад першого тарифного розряду єдиної тарифної сітки для оплати працівників бюджетної сфери на рівні 1600 грн, як планували раніше. Це означає, що бюджетні працівники із заробітною платою понад 3200 грн, найвірогідніше, лише отримають раніше заплановане підвищення. Працівники із заробітними планами до 3200 грн (із врахуванням надбавок та премій) отримають доплати до мінімального рівня. Отже, дещо знизиться диференціація заробітних плат. Вищі заробітні плати в бюджетних секторах призведуть до більшого споживання відповідними працівниками а, отже, більших надходжень від ПДВ.

Приватний сектор. Вплив підвищення мінімальної заробітної плати на приватний сектор складно точно передбачити: він різнитиметься для різних секторів, компаній та регіонів. Підвищення мінімальної заробітної плати є обов'язковим, але різні компанії можуть мати відмінні підходи до врахування цього підвищення в своїй діяльності.

По-перше, окремі компанії, ймовірно, виконуватимуть повністю норму про підвищення мінімальної заробітної плати. Вони, найвірогідніше, підвищать спочатку заробітні плати працівникам, в яких вони нижчі за мінімальний рівень. Потім більш оплачувані працівники отримають підвищення, але напевне з певним лагом. Додаткові видатки на оплату праці буде покрито через нижчі інвестиції, менший прибуток або вищі ціни. Перший варіант може погіршити конкурентоспроможність компаній в середньостроковій перспективі. Водночас не всі компанії зможуть перенести вищі видатки на оплату праці на споживачів через слабкий попит. Додаткові видатки різнитимуться, якщо компанії знижуватимуть неформальну частку оплати праці, або ж якщо вони насправді підвищуватимуть заробітну плату. Все ж, як детінізація, так і насправді підвищення заробітних плат сприятиме додатковим надходженням від ПДФО та ЄСВ. Водночас детінізація не сприятиме збільшенню споживання, а отже і приросту доходів від ПДВ.

По-друге, інші компанії можуть спробувати утримати незмінними або майже незмінними видатки на оплату праці за рахунок різних стратегій. Вони можуть знизити звітну кількість робочого часу, перевести штатних працівників на контракти або неформальну зайнятість або ж скоротити частину працівників. Це означає, що підвищення доходів від ПДФО та ЄСВ буде обмеженим, а в окремих випадках заробітні плати до оподаткування можуть знизитись або залишитись незмінними. Видатки Державної служби зайнятості на виплату допомоги з безробіття, найвірогідніше, зростуть, оскільки певна чисельність працівників втратить роботу. Це може обмежити фінансування активних заходів сприяння зайнятості. Малі компанії в менш розвинених регіонах можуть відчувати найбільші негаразди через підвищення мінімальної заробітної плати у зв'язку із невеликою маржею та слабким попитом. Однак підвищення заробітних плат в бюджетних секторах може підтримати попит в більшості малих міст.

Загальний вплив від підвищення мінімальної заробітної плати на рівень оплати праці та зайнятість в приватних секторах не є однозначною. Безробіття, ймовірно, зросте не суттєво, оскільки бізнес намагатиметься пристосуватись в інші способи. Малоймовірно, що Державна інспекція з питань праці буде спроможною перевірити велику чисельність бізнесу на дотримання нових норм щодо мінімальної заробітної плати. Доходи зросте для окремих низько кваліфікованих працівників, але складно оцінити їх чисельність.

Інші заходи. Мінімальна заробітна плата традиційно є базою для розрахунку розмірів різних видів виплат, включно із штрафами та санкціями, стелі видатків для е-декларування, заробітними платами державним службовцям, суддям та прокурорам, сумою податку на нерухомість, тощо. У таких випадках уряд запропонував або замінити в розрахунках мінімальну заробітну плату на прожитковий мінімуму

(1600 грн у січня 2017 року), або знизити вдвічі коефіцієнт, що використовують в розрахунках. В результаті ці платежі залишаються незмінними.

Отже, вплив стрімкого підвищення мінімальної заробітної плати на економіку не є однозначним. Він залежатиме від реакції роботодавців. На сьогодні, тіньова економіка за оцінкою Міністерства економічного розвитку та торгівлі становить близько 40% ВВП. Досить складно моделювати сценарії впливу для тіньової економіки. Водночас зрозуміло, що наявними є ризики безробіття, нижчого споживання та незбалансованого бюджету.

Місячний Економічний Моніторинг України

Політика: Е-декларації проливають світло на статки українських державних службовців

Е-декларування. До 30 жовтня українські політики та державні службовці найвищих рангів, включаючи Президента, Прем'єр-міністра, членів уряду та народних депутатів, повинні були заповнити електронні декларації, що містять інформацію про всі їхні активи та фінанси. Електронне декларування майна державних службовців та членів їх сімей вважають вагомим кроком у боротьбі з корупцією. Крім цього, е-декларування активів було однією із ключових умов Плану дій щодо лібералізації ЄС візового режиму для України. Протягом останніх місяців було чимало спроб відкласти та послабити закон щодо е-декларацій та обмежити сферу його дії і доступ громадськості до цих декларацій.

Більш, ніж 103 тисячі українських чиновників подали свої декларації до закінчення встановленого терміну. Декларації численних представників політичної верхівки привернули до себе увагу ЗМІ, оскільки серед оприлюднених статків була дорога нерухомість, автомобілі, предмети розкоші та мільйони готівки у вітчизняній та іноземних валютах. Посадові особи, які не задекларували свою власність або надали неправдиву інформацію, можуть потрапити під розслідування Національного агентства з питань запобігання корупції та Національного антикорупційного бюро України.

Війна на Донбасі. На фоні продовження конфлікту на Сході України, у жовтні в Берліні відбулася зустріч «Нормандської четвірки». Керівники урядів Франції, Німеччини, Росії та України зустрілися, щоб обговорити збройний конфлікт у східних регіонах України, який підтримується Росією. Сторони домовилися розробити «Дорожню карту» для реалізації Мінських угод. У жовтні тривали напади з боку об'єднаних російсько-сепаратистських сил. 11 військовослужбовців ЗСУ були вбиті на війні, а 113 військовослужбовців отримали поранення.

МВФ. Наступний транш позики МВФ було заплановано на кінець 2016 року. З огляду на успішне запровадження е-декларування ймовірність цього траншу була високою. Відкритим питанням була інституційна незалежність НБУ. МВФ висловив застереження у зв'язку із законопроектом, зареєстрованим у Верховній Раді, який має на меті збільшити контроль держави над НБУ. Проте, заплановане різке підвищення мінімальної заробітної плати може призвести до скасування чергового траншу. МВФ призначив третій перегляд програми EFF України на 15 листопада, тоді як четвертий огляд, як очікується, відбудеться в лютому 2017 року.

Ведення бізнесу. Україна потрапила на 80те місце у рейтингу 190 країн світу згідно із новим звітом Світового Банку «Ведення бізнесу -2017» ('Doing Business 2017'). Найбільшого прогресу досягнуто у таких сферах, як захист прав міноритарних акціонерів, виконання контрактів та підключення до електромереж. Вирішення проблем із неплатоспроможністю, отримання дозволів на будівництво та підключення до електромереж залишилися найслабшими сторонами України, за якими вона займає позиції, нижчі ніж 100 у рейтингу.

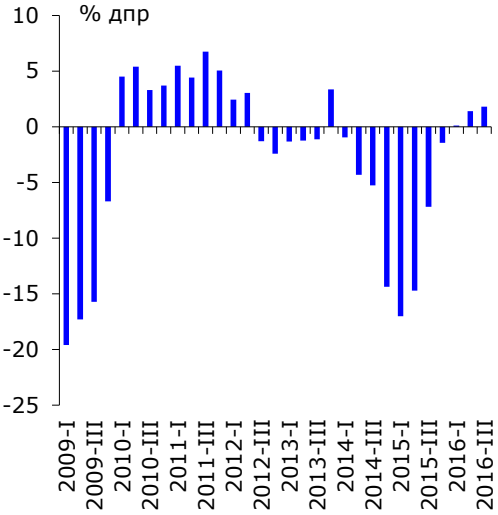
Реальний сектор: Позитивні тенденції

ВВП. За оперативною оцінкою Держстату реальний ВВП зріс на 1,8% дпр у третьому кварталі 2016 року (сезонно скоригований показник зріс на 0,4% дпк). Зростання реального ВВП становило 1,2% дпр у перші дев'ять місяців року завдяки вищому внутрішньому попиту. Реальний чистий експорт здійснив від'ємний внесок до зростання.

Секторальні тенденції. Промислове виробництво зросло на 2,0% дпр у вересні (3,4% дпр у серпні). Сповільнення відображало високу статистичну базу (зокрема, сезонно

Населення (без Криму): 42,7 млн.
Промислове виробництво/ВВП: 19%
Сільськогосподарське виробництво/ВВП: 10%
Інвестиції/ВВП: 14%
Експорт: Росія 18%, ЄС 32%
Імпорт: Росія 23%, ЄС 39%

Динаміка реального ВВП

Джерело: Держстат

Інститут економічних досліджень
та політичних консультацій
вул. Рейтарська 8/5-А, 01034 Київ
Тел. (+38044) 278-6342
Факс (+38044) 278-6336
E-mail: institute@ier.kiev.ua
http://www.ier.com.ua

скоригований показник виробництва зріс на 1,6% дпм). Крім того, короткострокові проблеми (включно із ремонтом на залізниці та заміною обладнання) долучились до причин скорочення у металургії (на 0,6% дпр) та добувній промисловості (на 5,4% дпр). Водночас харчова промисловість зросла на 11,3% дпр, оскільки хороший врожай підтримав виробництво цукру та соняшникової олії. Машинобудування зросло на 4,5% дпр через стрімке зростання виробництва мережевого обладнання та вимірювального устаткування, що, ймовірно, пояснено додатковими оборонними замовленнями.

У перші дев'ять місяців 2016 року зростання роздрібної та оптової промисловості дещо пожвавилось (до відповідно 3,3% дпр та 5,8: дпр). Це відображає вищі доходи домогосподарств та поступове економічне відновлення.

Будівництво пришвидшилось до 15,3% дпр через вище фінансування усіх видів будівництва та нижчу статистичну базу.

Держстат публікує інформацію без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м.Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Енергетика: Підвищення тарифів на електроенергію розглядають в суді

Електроенергія. З січня по жовтень 2016 року роздрібні тарифи на електроенергію для непобутових споживачів зросли на 24-26% залежно від класу напруги. Таке зростання викликало позови споживачів до суду і 4 листопада Окружний адміністративний суд Києва признав недійсними постанови Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП), щодо підвищення тарифів на 5,2-6% в травні та на 8,2-10% в липні 2016 року. На думку суду, ці постанови суперечать постанові НКРЕКП від 2005 року, яка встановлює гранично допустиму величину підвищення роздрібних тарифів в 5%. НКРЕКП подала апеляцію на рішення суду.

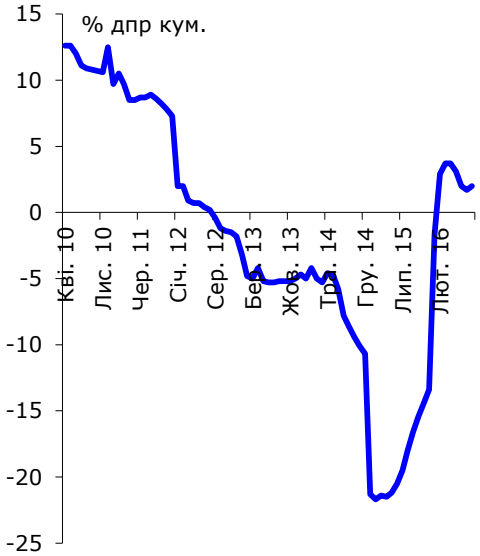
Міністерство енергетики затвердило прогнозний баланс виробництва та споживання електроенергії на 2017 рік. За прогнозами, в 2017 році виробництво електроенергії в Україні складе 157,852 млрд кВт*год, а споживання 148 млрд кВт*год (зростання на 1,3% дпр). Основними виробниками електроенергії є атомні електростанції (53% виробництва електроенергії), теплоелектростанції (32%) та гідроелектростанції (5%). Вчасна підготовка прогнозного балансу дуже важлива для планування обсягів постачання палива.

Комунальні послуги. Кабінет Міністрів схвалив оплату за опалення на виплат протягом 12 місяців для домогосподарств, які не отримують житлово-комунальні субсидії. Рішення покликане пом'якшити вплив різкого підвищення тарифів на опалення. Будь-яке домогосподарство може скористатись цією можливістю після повідомлення про таке рішення постачальнику послуг. За цим механізмом споживач оплачує 50% рахунку одразу протягом опалювального сезону, а решту – рівномірно з квітня по вересень 2017 року (тобто між опалювальними сезонами). Це рішення створило багато невизначеності для постачальників житлово-комунальних послуг, оскільки створює розриви ліквідності. Уряд пообіцяв, що постачальники тепла не стикнуться із розривом ліквідності внаслідок такого рішення (ймовірно, їм дозволять також поступово оплачувати газ Нафтогазу). Нафтогаз розглядає варіант використання частини позики від Світового банку (500 млн дол. США) для покриття цього розриву. «Київенерго» попередило, що оплата комунальних послуг на виплат збільшить заборгованість компанії та може призвести до перебоїв в енергопостачанні.

Сільське господарство: Подовжено дію мораторію на продаж землі

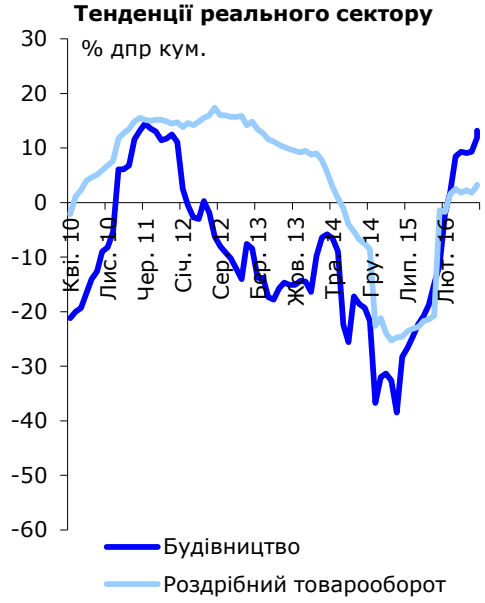
Політика. Парламент подовжив дію мораторію на продаж землі сільськогосподарського призначення ще на один рік до 2018

Промислове виробництво

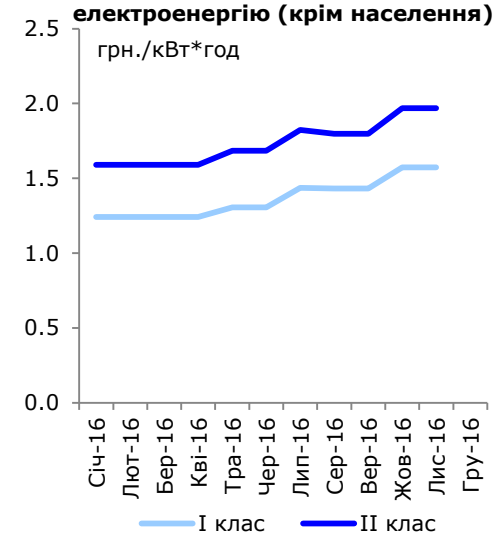
Примітка: з квітня 2014 р. дані не включають Крим
Джерело: Держстат

Тенденції реального сектору

Примітка: з квітня 2014 р. дані не включають Крим

Роздрібні тарифи на електроенергію (крім населення)

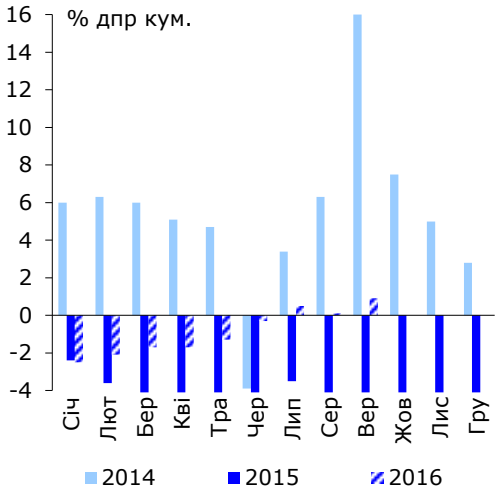

Джерело: НКРЕКП

року. Такий мораторій було вперше запроваджено у 2001 році, щоб надати час уряду підготувати інфраструктуру та розробити модель землі сільськогосподарського призначення, яка працюватиме в Україні. Обґрунтування подовження мораторії залишається незмінними протягом років. Парламент знову відзначив недоліки чинного законодавство, а також потребу ухвалити закон про Ринок землі. Проект такого закону уряд повинен був подати до парламенту до кінця жовтня, що було визначено в Програмі МВФ. На сьогодні мораторій призводить до нижчих цін на оренду землі. Крім того, він не дозволяє агробізнесу, особливо МСП, використовувати землю як заставу.

Виробництво. Обсяг сільськогосподарського виробництва зріс на 2,6% дпр у вересні порівняно із зниженням на 0,9% дпр у серпні. Зростання було забезпечено хорошим врожаєм зернових та технічних культур завдяки більшим площам посівів та вищій врожайності. Водночас тваринництво скоротилось (на 2,6% у перші дев'ять місяців року) внаслідок нижчого виробництва молока та яєць.

Сільськогосподарське виробництво

Джерело: Держстат

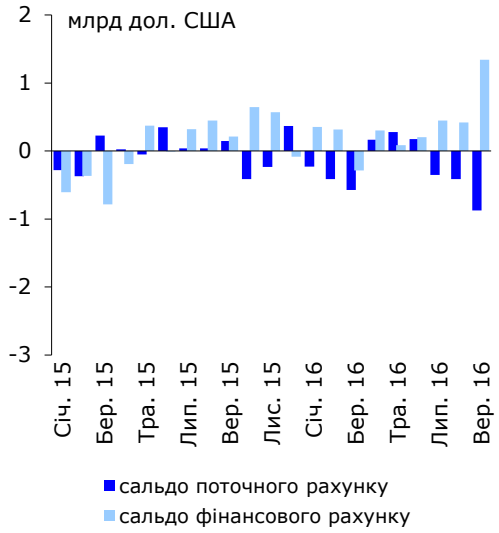
Зовнішній сектор: Профіцит фінансового рахунку продовжується

Поточний рахунок. Дефіцит поточного рахунку збільшився до 875 млн дол. США у вересні з 451 млн дол. США в серпні, що відображало виплату купону на суму 505 млн дол. США за Єврооблігаціями 2015 року. Отже, чиста виплата інвестиційних доходів сягнула 0,9 млрд дол. США. Водночас грошові перекази в Україну (вторинні доходи та оплата праці) залишались майже незмінними із чистим надходженням на суму 0,6 млрд дол. США.

Дефіцит торгівлі покращився до 0,6 млрд дол. США у вересні з 0,7 млрд дол. США у серпні. Експорт товарів та послуг залишився на рівні 4,0 млрд дол. США, а імпорт зменшився до 4,6 млрд дол. США. Експорт сільськогосподарських продуктів був майже незмінним в доларовому виразі, оскільки експорт зернових зменшився (частково через санітарні обмеження в Єгипті), а експорт соняшникової олії зріс. Експорт сталі дещо зменшився через падіння експортних цін. Імпорт споживчих товарів дещо знизився (у відповідь на ослаблееея гривні), а імпорт інвестиційних товарів зменшився після зростання у серпні (зокрема після збільшення імпорту сільськогосподарської техніки). Імпорт енергетичних товарів залишався суттєвим, оскільки Нафтогаз продовжував підготовку до зимового сезону.

Фінансовий рахунок. Профіцит фінансового рахунку у вересні сягнув 1,3 млрд дол. США (0,5 млрд дол. США у серпні). Чистий притік ПІІ 0,44 млрд дол. США включно з 0,18 млрд дол. США на рекапіталізацію банків та 0,26 млрд дол. США у нефінансовий сектор. ПІІ у нефінансовий сектор залишались низькими, але зросли за останні місяці, що, ймовірно, відображає покращення інвестиційних настроїв. Випуск Єврооблігацій, гарантованих США, призвів до збільшення надходжень до державного сектора до 1,0 млрд дол. США. Чистий продаж готівкової іноземної валюти до банківського сектора становив 0,47 млрд дол. США, оскільки домогосподарства продовжували витрачати заощадження в іноземній валюті. Чистий відтік іншого капіталу з приватного сектора становив 0,5 млрд дол. США.

Платіжний баланс

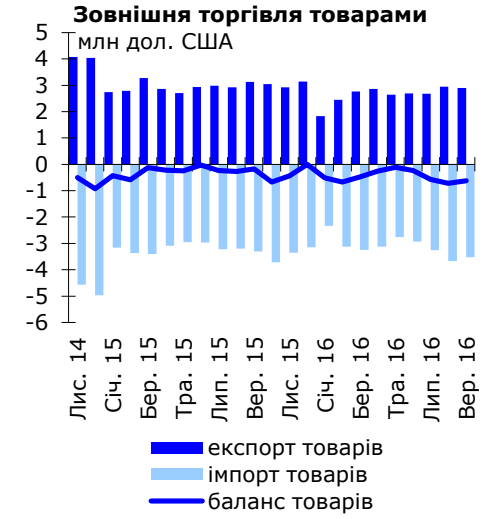

Джерело: попередні оцінки НБУ

Фіскальна політика: Подано проект Державного бюджету на 2017 рік на друге читання

Бюджет-2017. Уряд подав переглянутий до другого читання проект Державного бюджету на 2017 рік до парламенту. Планові показники доходів та видатків Державного бюджету було підвищено на 15,1 млрд грн передусім через підвищення мінімальної заробітної плати з 1600 грн до 3200 грн з січня 2017 року. Отже, плановий дефіцит Державного бюджету залишився на рівні 3,0% ВВП. За оцінками уряду мінімальна заробітна плата призведе до зростання фонду оплату праці і, отже, вищого споживання. Додаткові доходи очікують від вищих надходжень від ПДФО та ПДВ (відповідно 5,5 млрд грн та 7,0 млрд грн), тоді як

Зовнішня торгівля товарами

Джерело: попередні оцінки НБУ

планові доходи від ППП було знижено на 3,0 млрд грн. Доходи від ЄСВ за оцінкою зростуть на 14,8 млрд грн через вищі заробітні плати та більший мінімальний соціальний внесок. Це сприятиме зниженню трансферту з Державного бюджету до Пенсійного фонду. Вищі заробітні плати також сприятимуть зниженню покриття житлово-комунальними субсидіями, фінансування яких скорочено на 3,2 млрд грн. В цілому, оцінка додаткових бюджетних доходів від підвищення мінімальної заробітної плати виглядає оптимістичною. Вона може недооцінювати можливе зниження зайнятості в офіційному секторі та скорочення робочих годин. Відповідно до Регламенту Верховної Ради закон про Державний бюджет повинні проголосувати до 21 листопада.

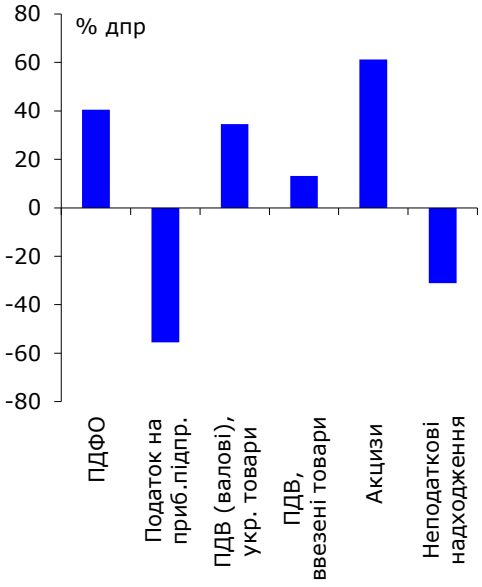
Доходи. За попередніми даними Державного казначейства доходи Зведеного бюджету стрімко зросли на 30,9% дпр у жовтні порівняно із зростанням на 6,8% дпр у вересні. Це відображає надходження до бюджету частини трансферту прибутку НБУ у сумі 10 млрд грн, що було уможливлено завдяки формуванню Ради НБУ, яка ухвалила фінансовий звіт НБУ за 2015 рік. Податкові надходження зросли надалі завдяки вищим ефективним ставкам, більшим заробітним платам та вищим споживанню та інвестиціям. Рентні платежі надалі були нижчими за планові.

В цілому, виглядає так, що доходи Зведеного бюджету у 2016 році будуть нижчими за планові на близько 2%. Якщо провалиться плани уряду щодо авансових платежів з ППП у грудні (за прибуток, отриманий у листопаді та грудні), то розрив може виявитись навіть більшим.

Видатки. Видатки Зведеного бюджету у вересні зросли на 61,1% дпр, оскільки уряд сплатив купон за Єврооблігаціями. Капітальні видатки стрімко зросли на 84,5% дпр і їх частка збільшилась до 11,1% сукупних видатків Зведеного бюджету. Видатки на пенсії подвоїлись порівняно із відповідним періодом минулого року, оскільки уряд збільшив трансферт Пенсійному фонду, щоб компенсувати втрачені доходи від зниження ставки ЄСВ.

З огляду на високу ймовірність недовиконання бюджетних доходів і нижчий за плановий дефіцит уряд навряд чи повністю профінансує видатки цього року. Капітальні видатки традиційно є першим джерелом для урізання. Місцеві бюджети, найвірогідніше, завершать рік з профіцитом, оскільки вони не зможуть витратити всі доходи до кінця року (профіцит місцевих бюджетів становив 31,7 млрд грн у перші дев'ять місяців року).

Зростання доходів Зведеного бюджету у вересні 2016 року

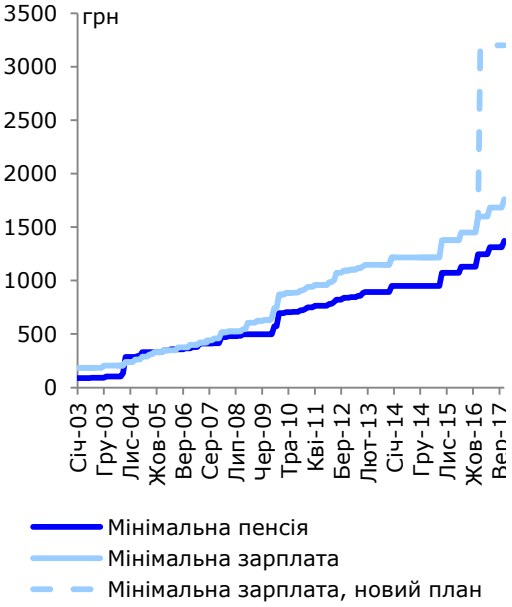
Джерело: звіт Державного казначейства

Соціальна політика: Відсутні суттєві зміни на 2017 рік

Уряд не переглянув основні соціальні стандарти у тексті проекту Державного бюджету на 2017 рік, який було подано до другого читання. Прожитковий мінімуму заплановано на попередніх рівнях, незважаючи на перегляд мінімального споживчого кошику. Перегляд кошику був не суттєвим, але його вартість зросла далеко понад рівні, передбачені на 2017 рік. Оскільки уряд не має фінансування стрімкого підвищення мінімальної пенсії та виплат соціальної допомоги, буде різко підвищено лише мінімальну заробітну плату.

Для стримання приросту видатків на виплату пенсій уряд запропоновував подовжити обмеження спеціальних пенсій у 2017 році. Це включає визначення максимального розміру пенсій у 10740 грн. Крім того, колишні державні службовці, судді та прокурори не отримуватимуть пенсії, якщо продовжать працювати на цих посадах.

Мінімальна заробітна плата та мінімальна пенсія

Джерело: Закони про Державний бюджет на 2006-2016 рр., Проект Державного бюджету на 2017 р.

Ринок праці: Подальше зростання реальної заробітної плати

Середня заробітна плата у вересні зросла на 23,4% дпр до 5358 грн через вищу мінімальну зарплату, нижчу ставку ЄСВ та більші оклади працівників бюджетних секторів. Сповільнення інфляції забезпечило зростання реальної заробітної плати на 15,6% дпр.

Заробітні плати переважно зростали однаковими темами в усіх секторах. Хороший врожай дозволив сільськогосподарським

компаніям підвищити заробітну плату на 29,1% дпр. Підвищення окладів в бюджетних секторах сприяло збільшенню середньої заробітної плати в освіті та охороні здоров'я на відповідно 23,0% дпр та 21,1% дпр. Водночас заробітні плати в цих секторах залишались суттєво нижчими за середні по економіці.

Заробітна плата в промисловості зросла в середньому на 21,9%. Не дивно, що найбільший приріст заробітних плат був у секторах із ліпшими результатами діяльності (виробництво електронного та оптичного обладнання, устаткування, виробництво фармацевтичних товарів). Водночас заробітні плати скоротились на 3,3% дпр у виробництві коксу та нафтопереробці. Ліпші фінансові результати в постачанні газу та електроенергії (завдяки вищим тарифам) дозволили компаніям сектору збільшити заробітні плати в середньому на 31,8% дпр.

Середня заробітна плата*

*не враховуючи АР Крим
Джерело: Держстат

Монетарна політика: Інфляція сягнула 12,4% дпр

Споживча інфляція знову перевищила 10% і сягнула 12,4% дпр у жовтні з 7,9% дпр у вересні. Це стало наслідком низької статистичної бази та підвищення тарифу на опалення на 52%, що набуло чинності у жовтні. Підвищення індексу цін на житло та комунальні послуги становило 44,4% дпр, що відображало різке підвищення тарифів на комунальні послуги за останні 12 місяців (на 60% дпр для електроенергії, на 81% дпр для гарячої води та опалення, 42% дпр на природний газ). Водночас індекс цін на харчові продукти зріс на 4,9% дпр.

Місячна базова інфляція (що виключає регульовані ціни, ціни на енергоносії та сирі харчові продукти) становила 0,9% дпр в жовтні. Номінальний роздрібний товарооборот зростав помірно на 14% дпр (у вересні), оскільки різке зростання тарифів на комунальні послуги відволікло на себе значну частину зростання доходів.

У жовтні НБУ зменшив облікову ставку на 1 відсотковий пункт до 14% річних. Це відображало переконання НБУ, що інфляція залишається під контролем та на траєкторії до цільового показника. Пропозиція грошей зросла на 6,1% дпр, включно з зростанням гривневих вкладів на 13% дпр, що відображало поступове покращення грошових потоків компаній та покращення довіри до банківського сектора.

Динаміка ІСЦ та монетарної бази

Джерело: Держстат, НБУ

Обмінний курс: Коливання курсу були невеликими у жовтні

Міжбанківський обмінний курс залишався у вузькому проміжку 25,6-26,0 грн за дол. США у жовтні, а його коливання були невеликими. Експорт сільськогосподарських товарів збільшився в жовтні, що збільшило пропозицію валюти на ринку. НБУ купив 274 млн дол. США у жовтні для поповнення резервів. Міжнародні резерви дещо зменшились до 15,5 млрд дол. США через коливання обмінного курсу та ціни золота та чистий відтік урядових коштів на суму 211 млн дол. США.

Державний борг: Часткове відновлення зовнішнього фінансування

Зовнішній борг. Міністерство фінансів та німецький державний Банк розвитку KfW підписали кредитну угоду на суму 150 млн євро (під 3,97% річних) для розвитку енергетичної інфраструктури в п'яти областях України (Харківській, Запорізькій, Дніпропетровській, Луганській та Донецькій). Ця сума є частиною кредитного пакету у 500 млн євро, погодженого урядами України та Німеччини на початку 2015 року (до цього час Україна вже отримала 200 млн євро).

Очікується, що 600 млн євро буде надано Україні в рамках програми макрофінансової допомоги ЄС на початку 2017 року. Ці кошти Україна зможе отримати за двох умов. По-перше, потрібно скасувати заборону на експорт кругляку й, по-друге, потрібно вирішити питання щодо соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб.

Внутрішній борг. У жовтні Міністерство фінансів розмістило облігації внутрішньої державної позики на суму 0,6 млрд грн із середньозваженою доходністю 15,6% в порівнянні з 5,9 млрд грн з доходністю 7,9% у вересні. Середньозважена доходність облігацій виявилася вищою, ніж у попередньому місяці, оскільки уряд не розміщував індексні облігації у гривні з прив'язкою до курсу дол. США, які традиційно характеризуються більш низьким рівнем відсоткових ставок. Водночас доходність трирічних облігацій, частка яких у загальному обсязі розміщення склала близько 72,8%, незначно знизилася (з 16,1% річних до 15,8% річних). Крім того, уряд випустив номіновані в євро дворічні облігації на суму 141 млн євро з доходністю 4,0% річних, які востаннє розміщували у жовтні 2014 року.

Таблиці

Економічні Тенденції		III 14	IV 14	I 15	II 15	III 15	IV 15	I 16	II 16	Лис.	Грд.	Січ.	Лют.	Бер.	Квіт.	Тра.	Чер.	Лип.	Сер.	Вер.	Жов.
Пром. виробництво (реальне, кум.)	% дпр	-8,0	-10,1	-20,5	-20,0	-16,1	-13,0	3,7	2,0	-14,0	-13,0	-1,7	2,9	3,7	3,7	3,1	2,0	1,7	2,0	2,0	...
Будівництво (реальне, кум.)	% дпр	-16,4	-20,4	-29,7	-26,2	-20,9	-12,3	1,9	9,1	-17,3	-12,3	-11,4	-2,0	1,9	8,5	9,3	9,1	9,3	11,9	13,2	...
С/госп. виробництво (реальне, кум.)	% дпр	16,0	2,2	-4,7	-9,3	-5,3	-4,8	-1,7	-0,3	-4,7	-4,8	-2,5	-2,1	-1,7	-1,7	-1,3	-0,3	0,5	0,1	0,9	...
Роздрібний товарооборот (реальне, кум.)	% дпр	-5,3	-7,5	-23,9	-24,6	-22,3	-20,7	1,6	2,3	-21,4	-20,7	-1,4	-1,7	1,6	2,5	1,8	2,3	2,4	3,1	3,3	...
Середня заробітна плата	грн.	3463	3508	3650	4113	4313	4753	4622	5072	4498	5230	4362	4585	4920	4895	4984	5337	5374	5202	5358	...
ІСЦ	% дпр	17,5	21,8	45,8	57,5	51,9	43,3	20,9	6,9	46,6	43,3	40,3	32,7	20,9	9,8	7,5	6,9	7,9	8,4	7,9	12,4
ІВЦ	% дпр	26,9	32,8	51,7	37,9	32,5	25,4	10,5	15,7	25,1	25,4	21,2	17,4	10,5	10,1	16,4	15,7	18,3	18,9	19,6	29,2
Експорт (дол. США, кум.)*	% дпр	-16,4	-19,9	-31,4	-32,2	-29,8	-27,0	-16,4	-9,7	-28,1	-27,0	-30,0	-18,6	-16,4	-12,3	-10,3	-9,7	-9,5	-8,5	-8,1	...
Імпорт (дол. США, кум.)*	% дпр	-24,8	-28,1	-33,1	-34,2	-31,8	-29,3	-10,9	-6,2	-29,5	-29,3	-22,9	-14,0	-10,9	-8,3	-7,3	-6,2	-5,0	-2,0	-0,8	...
Баланс торгівлі (кум.) *	млрд. дол. США	-3,0	-4,6	-0,6	-0,6	-1,0	-1,7	-1,6	-2,0	-1,8	-1,7	-0,4	-1,1	-1,6	-1,7	-1,3	-2,0	-2,5	-3,6	-4,2	...
Поточний рахунок (кум.)	млрд. дол. США	-1,2	-2,6	-0,4	-0,1	0,1	-0,2	-1,0	-0,2	-0,5	-0,2	-0,3	-0,5	-1,0	-0,6	-0,4	-0,2	-0,5	-1,4	-2,3	...
Валові міжнародні резерви	млрд. дол. США	16,4	7,5	10,0	10,3	12,8	13,3	12,7	14,0	13,1	13,3	13,4	13,5	12,7	13,2	13,5	14,0	14,1	14,1	15,6	15,5
Грошова база, на кінець періоду	% дпр	23,5	13,8	0,9	-5,9	-8,6	0,8	-1,4	1,7	-2,2	0,8	2,6	-0,9	-1,4	1,7	2,4	6,7	6,7	8,8	10,6	...
Сер.відс.ставка за кредитами у грн.**	% річних	16,4	16,4	19,9	23,1	21,1	20,7	20,0	20,9	20,7	20,4	20,0	19,8	20,3	20,9	21,1	20,6	18,0	17,0	16,8	...
Обмінний курс(міжбанківський), середній	дол. США	12,58	13,56	21,23	21,56	21,74	22,90	25,69	25,23	23,33	23,42	24,32	26,45	26,30	25,54	25,21	24,93	24,82	25,14	26,23	25,72
Обмінний курс(офіційний), середній	дол. США	12,58	13,56	21,18	21,62	21,69	22,33	25,68	25,26	23,31	21,84	24,26	26,39	26,39	25,63	25,21	24,95	24,82	25,65	26,28	25,76
Обмінний курс, середній	євро	24,37	23,88	23,70	23,93	24,69	24,91	28,34	28,55	25,07	24,23	26,35	29,33	29,33	29,06	28,50	28,09	27,49	28,65	29,47	28,45

Джерела: Держкомстат, НБУ, ICAP, власні розрахунки,
* Дані наведені щодо експорту/імпорту товарів та послуг (джерело: НБУ)
** Середньозважена відсоткова ставка за кредитами у гривнях (джерело: НБУ)

Основні Економічні Показники		2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014[к]	2015[к]
Номінальний ВВП	млрд. грн.	170,1	204,2	225,8	267,3	345,1	441,5	544,2	720,7	948,1	913,3	1079,3	1300,0	1404,7	1465,2	1568,9	1979,5
Номінальний ВВП	млрд. дол. США	31,3	38,0	42,4	50,1	64,9	86,2	107,8	142,7	179,9	117,2	136,0	163,1	175,8	183,3	132,2	90,6
Зростання ВВП (реальне)	% дпр	5,9	9,2	5,2	9,6	12,1	2,7	7,3	7,9	2,3	-14,8	4,1	5,5	0,2	0,0	-6,6	-9,9
Промислове виробництво (реальне)	% дпр	13,2	14,2	7,0	15,8	12,5	3,1	6,2	7,1	-5,0	-20,6	12,2	8,0	-0,7	-4,3	-10,1	-13,0
Сільськогосп. виробництво (реальне)	% дпр	9,8	10,2	1,2	-11,0	19,7	-0,1	0,4	-5,2	17,5	0,1	-1,4	20,2	-3,9	13,6	2,2	-4,8
ІСЦ, в середньому за період	% дпр	28,2	12,0	0,8	5,2	9,0	13,5	9,1	12,8	25,2	15,9	9,4	8,0	0,6	-0,3	12,1	48,7
ІСЦ, на кінець періоду	% дпр	25,8	6,1	-0,6	8,2	12,3	10,3	11,6	16,6	22,3	12,3	9,1	4,6	-0,2	0,5	24,9	43,3
ІВЦ, в середньому за період	% дпр	20,9	8,6	3,1	7,6	20,5	16,7	9,6	19,5	35,5	6,5	20,9	19,0	3,7	-0,1	17,1	36,0
ІВЦ, на кінець періоду	% дпр	20,8	0,9	5,7	11,1	24,1	9,5	14,1	23,3	23,0	14,3	18,7	14,2	0,3	1,7	31,8	25,4
Експорт товарів та послуг (дол. США)	% дпр	17,9	9,5	10,7	24,0	42,6	7,5	13,4	27,0	34,3	-36,9	26,0	27,5	3,4	-5,5	-19,9	-27,0
Імпорт товарів та послуг (дол. США)	% дпр	18,9	14,1	4,9	28,7	31,3	20,4	22,6	35,2	39,3	-44,2	28,8	34,8	7,5	-3,5	-28,1	-29,3
Поточний рахунок	млрд. дол. США	1,5	1,4	3,1	2,9	6,9	2,5	-1,6	-5,3	-12,8	-1,7	-3,0	-10,2	-14,3	-16,5	-4,6	-0,2
Поточний рахунок	% ВВП	4,8	3,7	7,3	5,8	10,6	2,9	-1,5	-3,7	-7,1	-1,5	-2,2	-6,3	-8,2	-9,0	-3,5	-0,2
Чисті прямі іноземні інвестиції	млрд. дол. США	0,6	0,8	0,7	1,4	1,7	7,5	5,7	9,2	9,9	4,7	5,8	7,0	7,2	4,1	0,3	3,0
Міжнародні резерви	млрд. дол. США	1,5	3,1	4,4	6,9	9,7	19,4	22,4	32,5	31,5	26,5	36,7	31,8	31,4	20,4	7,5	13,3
Дефіцит (профіцит) зведеного бюджету*	% ВВП	-0,7	-1,9	0,8	-0,2	-3,0	-1,9	-0,7	-1,1	-1,5	-2,4	-6,0	-1,8	-3,6	-4,4	-4,6	-1,6
Загальний державний борг	% ВВП	45,3	36,5	33,5	29,0	24,7	17,7	14,8	12,5	19,9	33,0	40,0	36,0	37,5	39,9	69,4	79,4
Зовн. державний борг (загальний)	% ВВП	33,0	26,3	24,1	21,4	18,6	13,4	11,7	9,8	15,0	21,5	25,6	22,8	22,1	20,5	38,5	52,7
Грошова база, на кінець періоду	% дпр	39,9	37,4	33,6	30,1	34,1	53,9	17,5	46,0	31,5	4,4	15,8	6,3	6,4	20,3	8,5	0,8
Обмінний курс, середній	дол. США	5,4	5,4	5,3	5,3	5,3	5,1	5,1	5,1	5,3	7,8	7,9	8,0	8,0	8,0	11,9	21,8
Обмінний курс, на кінець періоду	дол. США	5,4	5,3	5,3	5,3	5,3	5,1	5,1	5,1	7,7	8,0	8,0	8,0	8,0	8,0	15,8	24,0
Обмінний курс, середній	євро	5,0	4,8	5,0	6,0	6,6	6,4	6,3	6,9	7,7	10,9	10,5	11,1	10,3	10,6	15,7	24,2
Обмінний курс, на кінець періоду	євро	5,1	4,7	5,5	6,7	7,2	6,0	6,7	7,4	10,9	11,7	10,6	10,5	10,3	11,0	19,3	26,2

Джерела: Держкомстат, НБУ, Міністерство фінансів, власні розрахунки
* "Мінус" означає дефіцит бюджету, без коштів на рекапіталізацію
[к] дані не включають окуповану територію АР Крим

Скорочення

дпк до попереднього кварталу
дпм до попереднього місяця
дпр до попереднього року
кум. кумулятивно

Квартальні тенденції

Національні рахунки		I 13	II 13	III 13	IV 13	I 14к	II 14к	III 14к	IV 14к	I 15к	II 15к	III 15к	IV 15к	I 16к	II 16к
ВВП	млрд. грн.	303,8	354,8	398,0	408,6	316,9	382,4	440,5	447,1	375,5	455,2	563,9	584,8	453,2	531,8
реальний ВВП	% дпр	-1,3	-1,2	-1,1	3,4	-1,0	-4,3	-5,3	-14,4	-17,0	-14,7	-7,2	-1,4	0,1	1,4
Споживання домогосподарств (реальне)	% дпр	5,9	8,7	6,8	6,3	3,3	-7,8	-13,9	-12,2	-20,7	-28,1	-19,3	-13,0	-2,2	4,3
Споживання сектору держ. управління (реальне)	% дпр	2,0	-0,9	-1,5	-2,9	-5,9	5,2	0,1	4,5	2,7	-5,9	-1,7	8,1	0,1	-2,4
Валове нагромадж. осн. капіталу (реальний)	% дпр	6,1	-18,1	-8,9	-8,7	-19,9	-19,3	-28,0	-26,5	-22,8	-13,8	-6,3	1,4	4,2	17,6
Експорт тов/посл (реальний)	% дпр	-7,4	-13,5	-6,8	-4,5	-5,1	-2,3	-16,8	-31,1	-26,1	-22,1	-10,8	-5,8	-3,8	-6,5
Імпорт тов/посл (реальний)	% дпр	1,3	-15,7	1,7	-0,6	-11,8	-10,9	-32,3	-29,6	-19,8	-32,1	-18,2	-17,3	-7,2	-0,1
Сільське госп., мислив., ліс. госп. (реальна)*	% дпр	5,7	21,7	-2,8	36,5	5,7	-9,1	25,6	-20,6	-4,7	-11,8	-3,8	-3,6	-1,6	0,6
Обробна пром. (реальна)*	% дпр	-9,3	-9,9	-10,6	-9,8	-3,2	-5,4	-12,7	-13,2	-24,4	-20,7	-7,9	-0,2	6,9	3,4
Будівництво (реальна)*	% дпр	-16,1	-19,4	-8,0	-4,4	4,7	-14,0	-26,3	-30,8	-30,4	-24,2	-9,1	10,8	6,8	14,9
Торгівля, ремонт (реальна)*	% дпр	0,2	-1,2	0,9	0,9	-3,0	-7,2	-18,4	-26,6	-25,0	-19,8	-13,6	-6,1	3,7	7,1
Транспорт (реальна)*	% дпр	-1,7	-0,8	1,3	2,7	-7,8	-10,9	-10,1	-11,0	-8,2	-2,3	-0,2	4,9	5,4	2,8
Платіжний баланс															
Сальдо рахунку поточних операцій	млрд. дол. США	-3,2	-2,3	-6,0	-5,0	-1,3	-0,8	-1,2	-1,4	-0,4	0,3	0,2	-0,3	-1,2	0,6
Сальдо рахунку поточних операцій	% від ВВП	-8,4	-5,1	-12,1	-9,8	-3,5	-2,5	-3,3	-6,7	-2,4	1,5	0,9	-1,1	-6,9	2,9
Баланс товарів	млн. дол. США	-4635	-3677	-7881	-5935	-2195	-1185	-1412	-2336	-1111	-470	-662	-1066	-1655	-615
Баланс послуг	млн. дол. США	1349	1504	2575	1066	937	443	456	686	555	388	278	397	263	293
Поточні трансферти	млн. дол. США	533	589	480	547	241	494	306	500	558	715	644	711	…	0
Прямі іноземні інвестиції	млн. дол. США	1082	496	1510	991	-665	-319	725	558	397	907	890	818	1367	759
Портфельні інвестиції	млн. дол. США	713	568	655	-756	-241	-49	-84	-17	141	10	13	13	11	0
Валові золотовалютні резерви	млрд. дол. США	24,7	23,2	21,6	20,4	15,1	17,1	16,4	7,5	10,0	10,3	12,8	13,3	12,7	14,0
Ринковий обмінний курс, грн./дол. США	середнє	8,11	8,14	8,15	8,21	9,14	11,71	12,58	13,56	21,23	21,26	21,74	22,90	25,69	25,23
Офіційний обмінний курс, грн./дол. США	середнє	7,99	7,99	7,99	7,99	8,86	12,71	12,58	21,18	21,33	21,23	21,69	22,33	25,68	25,26
Бюджет															
Доходи зведеного бюджету	% від ВВП	35,2	29,4	28,9	28,6	35,4	29,4	24,7	27,4	37,3	34,8	37,2	40,4	36,1	38,7
Податок на доходи фіз. осіб	% від ВВП	5,3	5,1	4,6	4,8	5,1	4,7	4,2	5,0	5,5	5,3	5,6	6,6	6,3	7,4
Податок на прибуток підприємств	% від ВВП	6,1	3,4	3,0	3,0	4,9	2,5	1,9	1,5	4,4	1,7	1,5	1,7	3,6	2,4
Податок на додану вартість	% від ВВП	9,7	9,0	8,1	8,4	8,7	9,5	6,8	10,1	11,4	9,2	10,0	10,6	11,7	13,4
Акцизні збори	% від ВВП	3,1	2,6	2,3	2,2	2,5	3,0	3,0	2,8	3,3	3,4	3,7	4,0	4,2	6,0
Видатки зведеного бюджету	% від ВВП	36,9	35,8	30,1	35,9	35,2	34,7	27,2	35,5	33,6	35,0	32,5	54,2	35,3	41,8
Поточні видатки	% від ВВП	35,6	33,9	28,2	33,2	34,8	33,7	25,8	33,6	31,8	33,7	29,9	49,2	34,4	39,9
Капітальні видатки	% від ВВП	1,3	1,9	1,9	2,8	0,5	1,0	1,4	1,9	1,7	1,3	2,6	5,0	0,9	2,0
Дефіцит зведеного бюджету	% від ВВП	-1,9	-6,3	-1,5	-7,3	0,1	-5,3	-2,8	-8,8	3,7	-0,4	4,4	-13,9	0,9	-3,3
Надходження від приватизації	% від ВВП	0,0	0,0	0,2	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Банківський сектор															
Грошовий агрегат М0	% дпр	9,7	9,8	12,3	17,0	19,2	31,9	28,8	19,0	6,0	-1,3	-6,2	-0,1	-5,3	0,3
Грошовий агрегат М2	% дпр	16,0	17,9	19,2	17,5	17,7	13,4	14,2	5,4	9,0	3,1	5,6	4,0	-1,7	6,3
Вклади населення в нац. валюті	% дпр	19,1	26,5	33,4	38,0	7,9	-2,3	-12,3	-22,1	-19,1	-17,7	-16,6	-1,0	4,3	9,4
Вклади населення в ін. валюті	% дпр	17,0	14,7	8,4	0,9	19,8	10,2	5,5	18,0	25,4	11,6	3,7	-2,4	-16,1	-2,7
Кредити комерційних банків в нац. валюті	% дпр	8,6	7,4	10,2	16,9	12,3	4,9	-0,8	-9,1	-11,0	-11,8	-15,8	-20,8	-16,6	-13,3
Кредити комерційних банків в іноз. валюті	% дпр	-4,4	-0,4	0,8	2,8	36,4	38,5	49,1	53,5	58,4	29,2	18,7	15,9	-15,0	-2,0
Довгострокові кредити комерційних банків	% дпр	-5,6	-2,7	-0,5	2,9	26,3	24,4	24,6	21,7	17,9	3,1	-5,7	-10,5	-18,1	-10,3
Довгострокові кредити комерційних банків	% від загальн.	55,9	55,7	55,1	53,2	58,5	59,1	59,8	59,5	58,5	57,6	60,7	55,4	55,6	54,5
Середня процентна ставка за кредитами в нац. валюті	% річних	16,2	15,3	15,3	16,5	18,4	17,5	16,4	16,6	19,9	23,1	21,1	20,7	20,0	20,9
Середня процентна ставка за кредитами в іноз. валюті	% річних	9,4	9,7	9,6	8,8	8,7	9,4	9,2	8,8	8,2	9,3	9,2	9,1	8,9	9,1

Джерела: Національний банк України, Державний комітет статистики, Державне казначейство, Міністерство фінансів, розрахунки ІЕД
* зміна доданої вартості
к Дані не включають Крим, у 2015 році - не включають частину зони АТО, попередні оцінки платіжного балансу (НБУ), Нац.рахунки відповідно до SNA 2008 та КВЕД-2012, знецінення гривні

Контакти:

Інститут Економічних Досліджень
та Політичних Консультацій
вул. Рейтарська 8/5-А, 01030 Київ
Тел. (+38044) 278-6342
Факс (+38044) 278-6336
E-mail: institute@ier.kiev.ua
http://www.ier.com.ua

Голова Правління

Ігор Бураковський
burakovsky@ier.kiev.ua

Виконавчий директор

Оксана Кузяків
kuziakiv@ier.kiev.ua

Директор з наукової роботи

Вероніка Мовчан
movchan@ier.kiev.ua

Центр економічних досліджень

Олександра Бетлій
betliy@ier.kiev.ua

Віталій Кравчук
Kravchyk@ier.kiev.ua

Ірина Коссе
kosse@ier.kiev.ua

Микола Риженков
ryzhenkov@ier.kiev.ua

Катерина Фурманець
furmanets@ier.kiev.ua

Артур Ковальчук
kovalchuk@ier.kiev.ua

Ольга Красовська
krasovska@ier.kiev.ua

Олександр Крініцин
krinitsyn@ier.kiev.ua

Андрій Бутін
butin@ier.kiev.ua

Центр досліджень сучасного суспільства

Ірина Федець
fedets@ier.kiev.ua

Тетяна Олійник
oliinyk@ier.kiev.ua

Вікторія Беспалько
bespalko@ier.kiev.ua

Німецько-український агрополітичний діалог

Олекса Степанюк
stepaniuk@ier.kiev.ua

Марія Ярошко
Yaroshko@apd-ukraine.de

Застереження

Місячний Економічний Моніторинг України, підготовлений Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій, має виключно інформаційний характер. Судження, представлені у цій публікації, відображають нашу точку зору на момент опублікування та можуть бути змінені без попередження. Хоча ми доклали самих ґрунтовних зусиль для підготовки якомога точнішої публікації, ми не беремо на себе жодної відповідальності за можливі помилки. Інститут не несе зобов'язань за будь-які збитки чи інші проблеми, які виникли прямо чи опосередковано через використання будь-яких показників цієї публікації. Копіювання без попереднього узгодження заборонено. В разі цитування обов'язковим є посилання на Інститут економічних досліджень та політичних консультацій.